

בנות צלפחד – מחזה בשלוש תמונות

בפרשתנו, פרשת פנחס, קוראים אנו את הראשונה מבין שלוש התמונות של מחזה שבמרכזן בנות צלפחד: "וַתִּקְרְבֵנָה בָּנוֹת צִלְפָּחַד ... וַתַּעֲמִדְנָה לִפְנֵי מֹשֶׁה... לֵאמֹר: אָבִינוּ מֵת בְּמִדְבָּר... וּבָנִים לֹא הָיוּ לוֹ. לָמָּה יִגְרַע שֵׁם אָבִינוּ מִתּוֹךְ מִשְׁפַּחְתּוֹ... תֵּנָּה לָנוּ אַחְזָה בְּתוֹךְ אַחֵי אָבִינוּ". הקב"ה נענה לבקשתן: "כֵּן בָּנוֹת צִלְפָּחַד דְּבָרְתִּי, נָתַן וַתֵּתֶן לָהֶם אַחְזָה נַחֲלָה בְּתוֹךְ אַחֵי אָבִיהֶם". התמונה השנייה מצויה בפרשת 'מסעי'. ירושת הבת עלולה להתנגש עם המבנה השבטי של העם (במדבר לו א-ז): "וַיִּקְרְבוּ רָאשֵׁי הָאֲבוֹת... וַיַּדְּבֵרוּ לִפְנֵי מֹשֶׁה... [אֲדֹנִי] צִוָּה בָּה' לֵתֵת אֶת נַחֲלַת צִלְפָּחַד אַחֵינוּ לְבָנֵינוּ, וְהָיוּ לְאָחֶד מִבְּנֵי שְׁבִטֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל לְנָשִׁים וְנִגְרָעָה נַחֲלָתָן מִנַּחֲלַת אֲבֹתֵינוּ, וְנוֹסֵף עַל נַחֲלַת הַמָּטָה אֲשֶׁר תִּהְיֶינָה לָהֶם". התשובה קבעה דרך ביניים: "זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה ה' לְבָנוֹת צִלְפָּחַד לֵאמֹר: לְטוֹב בְּעֵינֵיהֶם תִּהְיֶינָה לְנָשִׁים - - אֵךְ לְמִשְׁפַּחַת מָטָה אָבִיהֶם תִּהְיֶינָה לְנָשִׁים, וְלֹא תִסָּב נַחֲלָה... מִמָּטָה אֶל מָטָה". "לְטוֹב בְּעֵינֵיהֶם", ביטוי מופלא (ובעיייתי) המתאר את האהבה, שזכויותיה צומצמו בעקבות האינטרס הכללי של שמירה על השלמות של נחלות השבטים.

התמונה השלישית של המחזה מצויה במסכת תענית (ל ע"ב): "חמשה עשר באב מאי היא? אמר רב יהודה אמר שמואל יום שהותרו שבטים לבוא זה בזה". בט"ו באב, בוטלה ההגבלה על הנישואים בין השבטים אף לגבי נשים יורשות נחלה. הגמרא אף משחזרת את הדיון ההלכתי העתיק. ההגבלה בוטלה על בסיס דיוק בדברי משה: "זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה ה' לְבָנוֹת צִלְפָּחַד... דָּבָר זֶה לֹא יֵהָא נוֹהֵג אֲלֵא בְּדוֹר זֶה". הפשרה הייתה תקפה עד להתנחלות בארץ, אחרי כן בטלה. פנים רבות לט"ו באב במסורת היהודית, אך ניצחונה של האהבה הפך אותו ליום מיוחד. רבן שמעון בן גמליאל מוסר לנו במשנה (תענית ד, ח) איך הוא נחוג: "בָּנוֹת יְרוּשָׁלַיִם יוֹצְאוֹת בְּכָלִי לָבֶן שְׂאוּלִין, שֶׁלֹּא לְבִישׁ אֶת מִי שְׂאִין לוֹ... וְחֹלּוֹת בְּכַרְמִים". "חולות", דהיינו רוקדות ושרות, "וּמָה הָיוּ אוֹמְרוֹת? בָּחוּר, שֶׁאֵלָּא עֵינֶיךָ וְרֹאֶה, מָה אֵתָּה בּוֹרֵר לָךְ. אֵל תִּתֵּן עֵינֶיךָ בְּנוֹי, תֵּן עֵינֶיךָ בְּמִשְׁפָּחָה: "שֶׁקָּרַח הָחַן וְהָבֵל הִלְפִי - - אִשָּׁה יִרְאֵת ה' הִיא תִתְהַלָּל". וְאוֹמֵר, "תֵּנוּ לָהּ מִפְּרִי יְדִידָהּ - - וְיִתְּלֶיהָ בְּשַׁעְרֵים מַעֲשִׂיָהּ" (משלי לא, ל-לא). מדברי הגמרא (לא ע"א) למדנו שאת המשנה הזאת עלינו לקרוא כפולפונגיה, רב-קוליות, כשילוב של קולות רבים בטקסט אחד. אני משער שלא הבנות היפות היו שרות "הָבֵל הִלְפִי". קבוצה אחרת הייתה אומרת "תֵּן עֵינֶיךָ בְּמִשְׁפָּחָה" - שקול איזו אם עתידה הבת להיות, וקבוצה שלישית הייתה שרה "אִשָּׁה יִרְאֵת ה' הִיא תִתְהַלָּל", "פְּרִי יְדִידָהּ" קובעת, מעשיה ותכונותיה. אני יכול לתאר לעצמי קולות נוספים במקהלה, אקדמאיות - על מחשביהן הניידים - השרות: "בֵּיתָ וְהוֹן נַחֲלַת אָבוֹת - - וּמָה' אִשָּׁה מִשְׁפָּכֶלֶת" (משלי יט, יד), ובעלות אינטליגנציה רגשית מפותחת האומרות כנגדן (יד, א): "חֲכָמוֹת נָשִׁים בִּנְתָה בֵּיתָה - - וְאוֹלֶת בִּידֶיהָ תִּהְרָסֶנּוּ".

הרבה חכמת חיים למדנו מפסוקים אלה, אך בעיני שקול כנגדם הפסוק במשלי (כו, טו): "דָּלָף טוֹרֵד בַּיּוֹם סִגְרִיר - וְאַשֶׁת מְדַנֶּנִים נִשְׁתַּנָּה". איך ייראה ביתכם? האם חלילה, נוכחות האחד יהפוך לאחר טפטוף בלתי פוסק, מטריד ומעצבן של מריבות והאשמות הדדיות, כדָּלָף ביום סגריר בו אי אפשר לברוח החוצה מ'החדר האטום'. דימוי זה נתן לי להבין במלוא עומקו את הביטוי 'שלום בית', המהדהד באיוב (ה, כד) "וַיֵּדְעָתָּ כִּי שְׁלוֹם אֶהְיֶה..."

בין המיקרו והמאקרו

האם ניתן ללמוד משלום הבית המשפחתי לשלום הבית הלאומי? כאן רוצה אני לדומם את הרהורי ולהביא בפניכם בלשונה ובמילותיה את תשובתה של רנה, אשתי הפסיכולוגית:

"אכן ניתן ללמוד משהו מהדינמיקה הזוגית והמשפחתית לדינמיקה הפוליטיקה הלאומית. זאת למרות השוני הקיים בין ה"מיקרו" ל"מאקרו", ולמרות ההבדלים בעוצמת מאבקי הכוח ובכלים בהם משתמשים האנשים במאבקהם הפוליטיים. בפוליטיקה המצב בעייתי ומסובך יותר, וזאת היות וכמעט לא קיימים בה, אותם הבלמים החיוביים הפועלים בזוגיות: "אַהֲבָה וְאַחֻזָּה, וְשְׁלוֹם וְרַעוּת", או כברירת מחדל, הערכה, הכרת טובה, חמלה, ואף הרגל! העשויים לרסן את מאבקי הכוח ולעזור לפתור את המחלוקות במשפחה. מתוך כך קל הרבה יותר בפוליטיקה להפוך את האחר לרע מוחלט, לשטן או לפחות בעל בריתו. מספיק להרהר בביטויים של יחידים במדיה, ההופכים עד מהרה כדורי שלג מתגלגלים: "אתם, אתם, אתם..."

- ר' משה בן יהודה אבן מכיר אומר ב'ספר סדר היום', שהמאבק לשלום הבית מטרתו "לקרב לב ישראל להיות אחד, ולא יהיה ביניהם חלוק לבבות, והוא עיקר גדול שהעולם עומד עליו", הפסקתי אותה.

- כדי להבין את הסכנות בדינמיקה הזוגית, ענתה לי אשתי, עלינו להכיר שהלבבות עלולים להיות חלוקים בתוך עצמם. דוגמה אחת תבהיר את הבעיה. לפנינו זוג הורים, ולהם מספר ילדים. האישה "לא עובדת", כלומר, היא "רק" מטפלת בילדים, בבית ובכל מה שמסביב להם. משכורתו של הבעל איננה מספיקה ומשיכות היתר טופחות. הוא מטיח כלפיה, "לכי לעבוד, עצלנית!" והיא מחזירה לו: "תהיה גבר ותפרנס את משפחתך". לכאורה קונפליקט חד משמעי. לאו דווקא! מתחת לפני השטח הדינמיקה מורכבת הרבה יותר. בתוך כל אחד מהם שוכנים שני קולות המצויים בקונפליקט סמוי. היא הייתה רוצה לעבוד מחוץ לבית, כדי "לצאת" ולמצוא יותר סיפוק, וגם לעזור בנטל הכספי. אך היא חוששת, פוחדת מה"חוץ", או לחילופין, הערך של "לגדל את הילדים שלי בעצמי" מקוּן בה בכנות. היא בחרה באחד הקולות, אך היא סובלת בשמעה את השני שלא נדם. הגבר, גם הוא חצוי. אחד הקולות שבקרבו הוא קול גאוותו הפגועה, קול הדורש ממנו להיות ה"גבר המפרנס". הקול השני, הריאליסטי יותר מרגיש שהוא נזקק לעזרת בת-זוגו. לו היו

בני הזוג חייבים להכיל את הקונפליקט כל אחד בתוכו הוא, הייתה המועקה הנפשית כבדה מדי. "למזלם" בן/בת הזוג לוקח על עצמו את אחד הקולות. עד כמה שזה נראה פרדוכסלי, קל יותר לאישה להתמודד עם הקול שלה המייסר אותה על שהיא "איננה עובדת", כשהוא – הקול – עזב אותה "ועבר לגור" אצל בעלה. מעתה היא חופשייה להשקיע את כל האנרגיה בקול האומר לה "תישארי בבית", תוך וויכוח לוחט עם בעלה ודרישתו. כך גם הגבר, באופן סימטרי. כל אחד מתבצר בקול שנשאר אצלו, מקצין ו"שוכח" את הקולות שנדחקו. הקטסטרופה מובטחת אם הקולות מוגברים ע"י מעורבותם של בני משפחה שונים מכל צד, כשכל אחד בא עם ה"חבילה" הפסיכולוגית הפרטית שלו ומשליכה אותה לתוך הקונפליקט הבורר.

דינמיקה מקבילה פועלת גם בפוליטיקה. על שני המחנות, ימין ושמאל, להבין ששני הקולות שוכנים בכל אחת מהן, ועליהן להכיל את שניהן. על הימין לשמוע גם את הקול הקורא לחשוב על וויתורים והמודאג מהעשבים השוטים העלולים לצמוח, חלילה, בגנו. ואולי ישמע מחנה השמאל החוגג את נצחונו, את קולו הנדחק, המשמיע הרהורי הערצה או "הערצונת" סמויה על האידאליזם של היריבים, על המשמעות הממלאת את חייהם ועל נכונותם להקרבה למען ארץ ישראל. ואולי יוכל להישמע גם קולה החלוש של הדאגה הביטחונית שאחרי הוויתורים, דאגה שלהט הויכוח משתיק? ואנו? במקום לנסות ולהכיל גם את הקולות המושתקים, אנו משליכים אותם על היריבים: "אתם..."!

כשהקול המושתק הופך קולו של השני, משתחררים האדם והמחנה מהקונפליקטים הפנימיים, והדרך להסלמה סלולה. הסיכוי שמישו יעשה "חשבון נפש" כשבן שיחו, יריבו, הוא המטיח בפניו את בעיותיו שואף לאפס. הטחת ה"אתם" משתיקה כל ביקורת עצמית, ומעגנת את האדם חזק יותר בעמדותיו. התהליך מתעצם ע"י מעורבות של המדיה עם ה"חבילה" המאפיינת אותה, הרייטינג. האם ייתכן שנכיר בקונפליקט שבתוכנו, ונאפשר דיאלוג אמיתי ואותנטי, לפני הגירושין, חלילה?

עד כאן דברי אשתי. ועליהן רוצה אני להוסיף עוד סימן שאלה: האם נוכל לגדל בביתנו ילדים שלא ירגישו "דִּלְף פּוֹלִיטִי וקִיּוּמִי טוֹרֵד בְּיוֹם סְגָרִיר"?